

Prof. zw. dr hab. Andrzej T. Jankowski
Katedra Geografii Fizycznej
Wydział nauk o Ziemi
Uniwersytet Śląski
Sosnowiec

Opinia o ukraińskich materiałach dydaktycznych z zakresu geografii

Strona ukraińska przekazała do oceny następujące materiały i podręczniki z zakresu geografii:

1. Nawczalni programi dlja zagalnooswitnich nawczallnich zakladiw, geografija, 6-9 klasi, Ministerstwo Oswity i Nauki Ukraini, Kijiw 2013, (Podstawy programowe do nauczania geografii w klasach 6 – 9, opracowane przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy, Kijów 2013).
2. Dwa podręczniki dla klasy 5 a mianowicie:
  - Prirodoznawstwo (Przyrodoznawstwo), autorstwa: T.W. Korszewniuk, W.I. Basztowij, pod ogólną redakcją O.G. Jaroszenko, Kijiw 2013, wyd. Geneza;
  - Prirodoznawstwo (Przyrodoznawstwo), autorstwa: O.G. Jaroszenko, W.M. Boiko, Kijiw 2013, wyd. Switocz.
3. Dwa egzemplarze zeszytów ćwiczeń „Zoszit dlja prakticznich robot z prirodoznawstwa”, autorstwa O.G. Jaroszenko, B.M. Bojko, T.W. Korszewniuk, Kijiw 2013, wyd. Switocz.
4. Podręcznik – Fizyczna geografija Ukrainy (Geografia fizyczna Ukrainy), autorstwa: J. Gileckij, klasa 8, Ternopil 2010, wyd. Pidruczniki i posobniki.
5. Podręcznik – Geografija, ekonomiczna i socjalna geografija Ukrainy (Ekonomiczna i społeczna geografia Ukrainy), autorstwa J. Gileckij, klasa 9, Ternopil 2009, wyd. Pidruczniki i posobniki.
6. Podręcznik Geografija (Geografia), autorstwa: W.J. Pestuszko, G.S. Uwarowa, Klasa 10, Kijiw 2010, wyd. Geneza.

Ad. 1. Wprowadzone w 2013 roku przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy nowe zasady programowe nauczania geografii w klasach od 5 do 9 odpowiadają współczesnym tendencjom nauczania geografii. W klasie 5 wprowadzony został przedmiot „*Przyrodoznawstwo*”, w którym podstawowe treści geograficzne występują razem z podstawowymi treściami z zakresu fizyki, chemii i biologii. Natomiast w klasie 6 wprowadzono kurs „*Geografii ogólnej*”. Program przewiduje następujące zagadnienia:

rozwój wiedzy geograficznej o Ziemi, omówienie kartograficznych metod jej wizualizacji, a następnie elementów środowiska geograficznego (litosfery, atmosfery, hydrosfery, biosfery i gleb, wraz ze wskazaniem głównych regionów przyrodniczych) oraz scharakteryzowanie ekumeny przez określenie zaludnienia Ziemi, omówienie wybranych krajów (Kanady, Chin, USA, Rosji) oraz sąsiadów Ukrainy: Białorusi, Polski, Słowacji, Węgier, Rumunii i Mołdawii, a także wskazanie głównych zmian środowiska przyrodniczego w wyniku oddziaływań antropogenicznych.

W klasie 7 obowiązywać będzie „*Geografia kontynentów i oceanów*”. Po ogólnym wprowadzeniu do geografii regionalnej, następuje wskazanie głównych prawidłowości rozmieszczenia oceanów i kontynentów, po czym uczeń pozna fizycznogeograficzną charakterystykę poszczególnych kontynentów (Afryki, Australii i Oceanii, Płd. Ameryki, Antarktydy, Płn. Ameryki i Eurazji) oraz Oceanów (Spokojnego, Atlantyckiego, Indyjskiego i Północnego Lodowatego). Ponadto, przewiduje się zwrócenie uwagi na intensywną eksploatację zasobów naturalnych, skutkującą pogłębiającymi się niekorzystnymi, antropogenicznymi zmianami krajobrazu przyrodniczego.

W klasie 8 realizowany będzie kurs „*Geografii Ukrainy*” w sposób kompleksowy, tj. zarówno z zakresu geografii fizycznej, jak też geografii społeczno-ekonomicznej. Obejmuje on omówienie wszystkich zasadniczych elementów środowiska przyrodniczego, problemów ludnościowych oraz gospodarki. Zatem sprowadza do wymiaru rocznego poznanie problemów geograficznych własnego kraju, co realizowane jest według starych zasad programowych w dwóch latach.

Natomiast w klasie 9 obowiązywać będzie „*Geografia społeczno-ekonomiczna świata*”, której celem jest poznanie zarysowujących się tendencji społeczno-ekonomicznych we współczesnym świecie, a także uzmysłowienie uczniom roli międzynarodowych organizacji gospodarczych, zmian politycznych na świecie, zróżnicowanych powiązań społeczno-gospodarczych oraz napięć społecznych, jak również roli i znaczenia Ukrainy w świecie.

Realizowany program obejmuje obecnie 5 klasę i będzie systematycznie wdrażany w kolejnych latach w poszczególnych klasach. Będą też przygotowywane nowe podręczniki. Program odpowiada holistycznemu pojmowaniu zjawisk i procesów geograficznych oraz nowemu kompleksowemu spojrzeniu na społeczną i ekonomiczną geografę świata.

Ad. 2. Oba podręczniki z „*Przyrodznawstwa*” dla klasy 5, mimo opracowania ich według przyjętego schematu, zaleconego w nowych zasadach programowych (te same rozdziały), nieco się różnią treściowo. Treści geograficzne pojawiają się w trzecim rozdziale

zatytułowanym „*Ziemia planeta systemu słonecznego*” a szczególnie w podrozdziale 1 „*Ziemia jako planeta*”, gdzie zawarte są podstawowe informacje o poszczególnych elementach środowiska geograficznego oraz zobrazowania Ziemi na płaszczyźnie. Informując, że globus jest modelem Ziemi w obu podręcznikach z różną szczegółowością wprowadza się pojęcia równoleżników i południków, wraz z określeniem równika. Przy stwierdzeniu, że dzieli on kulę ziemską na dwie półkule a mianowicie północną i południową dodają autorzy, iż północna to ta górna (z *wierzchu*) a południowa to dolna (*w dole, na dole*). Uważam, to za swoistą niezręczność, bowiem te obrazowe określenia są zawodne i zależą od stanowiska obserwatora. Lepiej pozostać przy stwierdzeniu półkula północna i południowa. Również wytłumaczenie skali w obu podręcznikach, mimo dużego uproszczenia, nie jest najkorzystniejsze. W podręczniku O. G. Jaroszenki i W.M. Bojko fotografie na str. 115 piasku, granitu a szczególnie torfu są nieprzejrzyste i nie przemówią do wyobraźni ucznia. Bardzo dobre jest wprowadzenie w tym rozdziale w części trzeciej (*Ludzkość na planecie Ziemi*) zagadnień ekologicznych, szczególnie w podręczniku T.W. Korszewniuka i W.I. Busztowija, zagadnień ekologicznych takich jak: antropogeniczne zmiany powierzchni Ziemi, zjawiska ekstremalne (huragany, powódzie), nowe metody pozyskiwania energii, ochrona przyrody wraz z wskazaniem obszarów chronionych, parków narodowych. Porównując oba podręczniki wyrażam opinię, że książka autorstwa O.G. Jaroszenki i W.M. Bojko jest korzystniejsza w odbiorze, ma nieco lepsze ilustracje i pełniejszą informację o rozmiarach Ziemi i przyczynach jej nagrzewania, z nieznacznie uboższą informacją o współczesnych zagadnieniach ekologicznych.

Ad. 3. Zeszyty do ćwiczeń z przyrodoznawstwa dla klasy 5 ukazały się nakładem wydawnictwa Switocz w 2013 roku. Są dobrze opracowane pod względem metodycznym, kolejne etapy postępowania właściwie i jasno wskazane, zatem wykonanie poszczególnych zadań przez ucznia powinno przebiegać sprawnie. Te dobrze dobrane ćwiczenia pomogą w praktycznej obserwacji zjawisk i procesów przyrodniczych zachodzących w otaczającym środowisku oraz wzmocnią i skontrolują przyswajaną wiedzę.

Ad. 4. Podręczniki do nauczania geografii fizycznej Ukrainy w klasie 8, realizowanego według starych zasad programowych, dopuszczony do użytku decyzją Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy z 2009 roku. We wprowadzeniu na str. 7 omawiając kolejne etapy formowanie obszaru przestrzennego kraju, autor wyliczając główne wydarzenia powodujące rozwój terytorialny Ukrainy stwierdza nieprecyzyjnie, że w wyniku tajnego pakty między ZSRR a faszystowskimi Niemcami, Związek Radziecki wprowadził swe wojska do Polski, co

skutkowało przyłączeniem zachodnich ziem ukraińskich do Republiki Ukrainiejskiej. Kolejne części podręcznika odnoszą się do wskazania fizycznogeograficznych badań obszaru Ukrainy, omówieniu poszczególnych składników środowiska geograficznego a zwięźczeniem jest charakterystyka występujących jednostek fizycznogeograficznych kraju, czyli regionalizacja przyrodnicza Ukrainy. W tytule rozdziału 2 użyto terminu budowa geomorfologiczna i niezależnie rzeźba (relief). W odniesieniu do zagadnień geomorfologicznych nie stosuje się pojęcia *budowa* a raczej formy geomorfologiczne. W tekście autor omawiając rzeźbę (relief) Ukrainy – podrozdział 11 i genetyczne typy rzeźby – podrozdział 12, nie używa terminu budowa. Jest to słuszne, zatem termin „budowa” w tytule rozdziału winien być usunięty. Rozdział czwarty, traktujący o glebach, ich rodzajach oraz świecie roślinnym i zwierzęcym, zamykają słuszne uwagi na temat sytuacji ekologicznej i podejmowanych działaniach w zakresie ochrony przyrody. Do pozytywnych cech tego podręcznika zaliczam: zebranie w końcu każdego rozdziału bardzo istotnych informacji, które uczeń winien zapamiętać, wskazanie podstawowej literatury, pozwalającej zainteresowanemu uczniowi do niej sięgnąć i poszerzyć swą wiedzę, a także wprowadzenie dodatkowych szczegółów w zapisie „*czy wiecie że ..*”, usytuowanym na marginesach stron. Natomiast do słabszych zaliczam: brak czytelności materiałów kartograficznych – są objaśnienia wydzielen, szczególnie na dołączonych mapach tematycznych, ale niestety nieczytelne, również same mapy nie są przejrzyste, co nie sprzyja dobremu ich odbiorowi, brak też na nich skali, współrzędnych (jak np. na rys. 259).

Ad. 5. Ten sam autor napisał podręcznik dla klasy 9 odnoszący się do geografii społeczno-ekonomicznej Ukrainy. Zawarł w nim następujące zagadnienia: Ukraina na mapie świata, zaludnienie, ogólną charakterystykę gospodarki przemysłowej potraktowanej gałęziowo, rolnictwo, transport, relacje Ukrainy ze światową gospodarką oraz regionalizację ekonomiczną kraju. Dobrze opracowany podręcznik z licznymi ilustracjami, szkoda tylko, że w większości przypadków brak odwołania do nich w tekście. Podobnie jak w poprzednim podręczniku ilustracje kartograficzne są redakcyjnie niedopracowane, ale merytorycznie poprawne. Ilustracje fotograficzne również liczne i z różną czytelnością. Do pozytywów tego podręcznika, poza wymienionymi w przypadku powyżej omówionego, podręcznika z geografii fizycznej, dodać należy zamieszczenie na końcu książki słownika podstawowych terminów i pojęć oraz załączników zawierających zasadnicze dane statystyczne odnoszące się do poszczególnych obszarów administracyjnych Ukrainy.

Ad. 6. Jest to interesujący podręcznik do geografii regionalnej świata, opracowany problemowo, kompleksowo ujmujący geografię społeczno-ekonomiczną świata w pierwszej części podręcznika (do str. 109) a następnie charakteryzujący poszczególne kontynenty. Po ogólnym wprowadzeniu i wskazaniu źródeł informacji geograficznej, następuje zwrócenie uwagi na polityczną mapę świata, wraz z określeniem politycznych i ekonomicznych systemów, typologię państw i znaczenie międzynarodowych organizacji (UE, WNP, NATO, FAO, UNESCO), a dalej zróżnicowanie zaludnienia na świecie, zasoby naturalne i ich wykorzystanie, różnorodność gospodarki światowej oraz globalne problemy geoekologiczne. W drugiej części zawarta jest charakterystyka poszczególnych kontynentów a mianowicie Europy, Azji, Północnej Ameryki, Ameryki Łacińskiej oraz Afryki i Australii z Oceanią. Podział Ameryki na Północną i Łacińską funkcjonuje i jest używany, jednakże z geograficznego punktu widzenia Ameryka Północna kończy się na Przesmyku Panamskim, zatem częścią Ameryki Płn. jest Ameryka Środkowa. I tak w większości obecnych podziałów regionalnych Ameryka Płn. jest zaznaczana. Natomiast w podręczniku Płn. Ameryka kończy się na południowej granicy Stanów Zjednoczonych, bowiem Meksyk został już zaliczony do Ameryki Łacińskiej, makroregionu obejmującego Amerykę Środkową wraz z Meksykiem i Ameryką Południową, stanowiąc swoistą alternatywę dla Ameryki Anglosaskiej, w skład której wchodzi Kanada, Stany Zjednoczone i Grenlandia. Podział taki uzasadniony dominacją języków używanych w regionie a wywodzących się z łaciny funkcjonuje, jednakże w większości współczesnych opracowań encyklopedycznych, np. Wielka Encyklopedia Geografii Świata, czy kompleksowe opracowania głównych regionów (kontynentów) do Ameryki Północnej włączają Meksyk oraz Amerykę Środkową. Ten fakt należało w podręczniku odnotować, natomiast wprowadzenie nazwy Ameryka Łacińska uważam za korzystne. Pewne zdziwienie budzą zamieszczone na ilustracjach kartograficznych wydzielenia subregionów w obrębie niektórych kontynentów, np. Rosja pokazana jest jako państwo azjatyckie (rys. 95, s.178), brak też konsekwencji w określeniu subregionów europejskich. Ukraina zaliczona została do Europy wschodniej a Białoruś do Europy Centralnej, podobnie jak Rumunia, Bułgaria, natomiast Portugalia i Hiszpania należą do Europy Południowej (rys. 61, s.115). Polska pojawia się w tym podręczniku marginesowo a mianowicie przy okazji encyklopedycznej charakterystyki krajów europejskich – sąsiadów Ukrainy. Została omówiona wspólnie ze Słowacją w sposób nadzwyczaj ogólny.

Natomiast interesująco pokazane są potoki ruchu turystycznego na świecie (rys. 53), migracje ludności, trendy i prognozy wzrostu lub spadku zaludnienia. Godnym odnotowania

jest też wskazanie występujących, na różnym tle, konfliktów światowych w okresie 1949-2007, a także istotnych globalnych problemów ekologicznych, takich jak: wzrost CO₂, dziura ozonowa czy efekt cieplarniany. Treść podręcznika odpowiada wymogom programowym, dostosowanym do wieku ucznia, natomiast strona edytorska ilustracji jest nieco uboższa. Szkoda, ponieważ obraz bardziej przemawia do wyobraźni ucznia i ją kształtuje niż słowo.

Sosnowiec, 11 października 2013 r.

Andrzej T. Jankowski